

פרשת בלק

הרב עזרא ביק

בלעם ובלק

שהעלה את הנושא והזהיר את בני מואב מהסכנה המתקרבת, ומשום כך הוא זר שנבח משבחר להתמודד עם הבעיה.

במילים אחרות – וזוהי הנקודה הראשונה שברצוני לציין – בלק מוצג כמדינאי מהיר תפיסה וכאסטרטג, שבחן את התקדמותו של עם ישראל לארץ כנען, ובמיוחד התרשם מהניצחון המפתיע של חבורת עבדים בורחים על מלכי האמורי העצומים, סיחון ועוג. ניצחון זה גרם למצב של פאניקה בעם המואבי, ובלק נבחר למלך כתגובה לכך, כדי לנסות להציל את המצב.

נתבונן כעת בדיאלוג.

מערכה ראשונה: כ"ב, ה"ג

בלק שולח שליחים לבלעם, ומבקש ממנו לקלל את ה"עם יצא ממצרים", כיוון ש- כפי שהוא מסביר – "יִדְעֵתִי אֵת אֲשֶׁר תִּבְרַךְ מִבְּרַךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאֵר: במילים אחרות, בלק מייחס לבלעם כוח – כוח לברך וכוח לקלל. משום כך, ניתן לשכור את בלעם כדי לשנות את גורלותיהם של ישראל ומואב.

בלעם עונה (לאחר התייעצות עם הקב"ה, מה שיכול להעיד על שאיפותיו ואמונותיו של בלעם עצמו – אך כרגע אנחנו לא עוסקים בדמותו של בלעם) שהקב"ה לא מרשה לו ללכת עם שליחיו של בלק. שימו לב – הוא אינו רומז בשום דרך לכך שאם הוא היה הולך, הוא לא היה יכול להיענות לדרישה. תשובתו מרמזת על כך שאכן יש לו את הכוח לגבור על ישראל; אולם הוא אינו מורשה ללכת. כמו כל בני האדם, בלעם מציית לפקודתו של אלוקיו. במקרה זה, המשמעות היא שעליו לרסן את הכוח שברשותו ולא להשתמש בו נגד ציווי המפורש של ה'.

האם בלעם אכן מאמין שיש לו את הכוח הזה? מעניין לשים לב כי בעת שבלעם חוזר על בקשתם של שליחי מואב באזני ה' בלילה, הוא מצטט את מילותיהם כמעט במדויק, עם יוצא דופן בולט אחד. הוא משמיט לחלוטין את ההסבר של בלק "יִדְעֵתִי אֵת אֲשֶׁר תִּבְרַךְ מִבְּרַךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאֵר". בלעם אינו חוזר על זה באזני ה', כיוון שזה כמובן מגוחך – הכוח לברך או לקלל הוא של הקב"ה. הסיבה האמיתית לכך שבלעם שואל את הקב"ה מה לעשות היא שהוא יכול לקלל את העם רק אם ה' מסכים לקלל אותם. במילים אחרות, אין איסור ללכת אל בלק בניגוד לציווי ה', זה פשוט חסר טעם ללכת בלי

פרשת בלק היא פרשה של דיאלוגים. בולט בייחודיותו הוא זה שבין בלעם לאתונו, וזה שמושך בצדק את מרב תשומת הלב הוא זה שבין בלעם לה', הן בשל מה שהוא אומר על יחס ה' לישראל והן בשל ההצצה שהוא מספק לדמותו האניגמטית של בלעם, המכונה על ידי חז"ל "נביא לגויים". ברצוני להתמקד בדיאלוג אחר אך קשור, זה שבין בלק ובלעם, הנמשך לאורך כל הפרשה, ומהווה למעשה את המסגרת לסיפור.

אמנם דמותו של בלעם היא בעייתית, אך אפילו קריאה שטחית של הפרשה מציגה אותו כצדיק לעומת בלק. בלק חוזר ודוחק בבלעם לקלל את ישראל, ובלעם חוזר ועונה כי הוא יעשה רק מה שה' יורה לו. בסופו של דבר בלק מסרב לשלם לבלעם, ובלעם משלים עם התוצאה. בעוד שאין זה קשה למצוא רמזים לרצונו האמיתי של בלעם, לולא הריסון של הא-ל, הרי שאין ספק כי במערכת היחסים בינו לבין בלק, הוא הגיבור ובלק הוא הנבל (לפחות עד לפרשיית בעל פעור, שבה שמו גם אינו מוזכר).

הפרשה פותחת בתיאור של בלק. "וַיָּרָא בָּלַק בֶּן צְפּוֹר אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶמְרֵי: (כ"ב, ב'). בפסוק זה הוא אינו מתואר כמלך מואב. רק שני פסוקים לאחר מכן, לאחר תיאור ההתייעצות המודאגת של מואב ומדין לגבי סכנת עם ישראל, מוסיפה התורה "וּבָּלַק בֶּן צְפּוֹר מִלֶּךְ לְמוֹאָב צֵעַת הַהוּא: (כ"ב, ד'). זה הוביל רבים מהמפרשים להסיק כי בלק נעשה מלך רק לאחר שהמואבים החלו לחשוש מהסכנה הגלומה בהתקרבות עם ישראל. הרמב"ן טוען כי זה היה משום שכחלק מהכנותיהם למלחמה, הם נזקקו ללוחם גדול כמלך, ובלק התאים לתפקיד. הביסוס היחיד להנחתו של הרמב"ן כי בלק היה דמות צבאית הוא בפסוק בספר שופטים, שנקרא בהפטרת השבוע שעבר, שבו שואל יפתח את מלך עמון "וְעַתָּה הֵטוּב טוֹב אֶתָּה מִבָּלַק בֶּן צְפּוֹר", שלא נלחם בישראל בעלותם ממצרים. הרמב"ן מבין ששאלה זו משמעותה – האם הינך לוחם חזק יותר מהגיבור המפורסם בלק, שלא העז להילחם בנו, שאתה רוצה כעת ללחום בנו? בפרשה שלנו אין כל רמז לכך שבלק הוא לוחם. אם נזכור כי המידע היחיד שיש לנו על הדמות המכונה בלק לפני שמספרים לנו כי הוא היה המלך בעת ההיא הוא שהוא ראה "אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶמְרֵי", הגיוני להסיק שהוא נבחר למלך בדיוק בגלל סיבה זו – שהוא היה חד-עין. הוא היה זה

אל המלך, לאחר שקיבל את רשותו של ה', נאמר לו על ידי ה', "וְאָף אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אֶדְבֵּר אֵלֶיךָ אַתָּה תַעֲשֶׂה:" (כ"ב, כ'). בעת שהמלאך משחרר אותו לדרכו, הוא אומר לו, "וְאִפְסֵס אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אֶדְבֵּר אֵלֶיךָ אַתָּה תִדְבֹּר" (כ"ב, ל"ה). יש כאן שינוי עדין, במיוחד כאשר הוא נמדד כנגד הבנתו של בלעם את תפקידו. אין זו בלבד שאסור לבלעם לעבור על ציווי ה' בפעולותיו. הדיבור, שבו מתרכז הכוח המיוחד לו, אינו שייך לו כלל. מילותיו עצמן אינן אלא המילים שניתנו לו על ידי הקב"ה. אם התכנית תצא לפועל, יתברר כי לבלעם אין מילים משל עצמו, הוא רק מצטט את ה'.

וכך, כאשר בלעם פוגש לבסוף את בלק, הוא עונה לו במשפט אחד, שמתקדם למעשה הרבה יותר מכל מה שאמר בעבר.

"הֲנִיָּה בְּאֵתִי אֵלֶיךָ עָתָה הֵיכֹל אוֹכַל דְּבַר מְאוּמָה הַדָּבָר אֲשֶׁר יֵשִׁים אֶל־לֵהִיִּם בְּפִי אַתָּה אֶדְבֹּר:" (כ"ב, ל"ח).

כאן יש תשובה להנחתו המקורית של בלק, זו שבלעם ניסה להימנע מלפרוך. השאלה כלל אינה שאלה של סמכות, אם כי כמובן, סמכותו של בלק אינה יכולה להתנגד לזו של ה'. בלעם אינו רק כבול על ידי ציווי של ה' לרסן את כוח הברכה והקללה שלו. למעשה, אין לו שום כוח כזה. המילים, בעלות העצמה לכאורה, היוצאות מפיו – הן אך ורק מילותיו של ה' ששם אותן בפיו. התמונה שביטוי זה יוצר בדמיונו היא של הקב"ה ששם פיסת ניר בפיו של בלעם, והופך אותו ללא יותר מאשר אמצעי הגברה. השאלה היא רטורית. "עָתָה, הֵיכֹל אוֹכַל דְּבַר מְאוּמָה?" האם יש לי כוח דיבור? אני רק מוציא את המילים שנטעו בי על ידי ה'. אם בלק היה מבין תשובה זו, הוא היה מבין שכל המיזם של שכירת מכשף לקלל את ישראל הוא חסר טעם וחסר הגיון. כוח הקללה אינו קיים.

מערכה שלישית: הברכות

המשך השיחה הארוכה בין בלק ובלעם חוזרת על התנגשות זו, כאשר בלק נשאר בחוסר יכולתו להבין זאת.

"וַיֹּאמֶר בְּלָק אֶל בְּלָעָם מַה עָשִׂיתָ לִי לְקַבֵּל אֵיבֵי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בְרִכְתָּ בְּרַךְ:"

וַיַּעַן וַיֹּאמֶר הֲלֹא אֶת אֲשֶׁר יֵשִׁים ה' בְּפִי אַתָּה אֶשְׁמַר לְדָבָר:" (כ"ג, י"א-י"ב)

הצעד הבא של בלק הוא לבדוק האם יש בכוחו של בלעם לשנות את דעתו של ה'. הוא שולח אותו לנסות שוב, ושואל "מה דָּבָר ה'?" (כ"ג, י"ז). כשבלעם מברך פעם נוספת, כולל ההצהרה שה', בניגוד לבני אדם, אינו משנה את דעתו (כ"ג, י"ט), בלק קורא,

"גַּם קָב לֹא תִקְבְּנוּ גַם בְּרַךְ לֹא תִבְרְכְנוּ:"

תמיכתו של ה'. אך בלעם לא אומר זאת לבלק (או ליתר דיוק, שליחיו של בלק, בשלב זה). הוא לא רוצה לפגוע ביוקרה המקצועית שלו, המבוססת על כוחות מסתוריים שמיוחסים לו. בבוקר, הוא פשוט אומר לשליחים שנאסר עליו ללכת אל בלק, מבלי להגיד דבר על יכולתו לקלל או לברך.

טכנית, זה מדויק, כיוון שה' אמר לו "לֹא תִלְךָ עִמָּהֶם" (כ"ב, י"ב), וכך בלעם אומר לשליחים כי "מֵאֵן ה' לְתַתִּי לְהִלְךָ עִמָּכֶם" (כ"ב, י"ג). בלעם רק משמיט מעט. מה שה' אמר לבלעם היה "לֹא תִלְךָ עִמָּהֶם לֹא תֵאָר אֶת הָעָם". נוח לבלעם להשמיט את החלק השני. יתרה מזאת, ה' גם נתן סיבה לאיסור. "לֹא תִלְךָ עִמָּהֶם לֹא תֵאָר אֶת הָעָם כִּי בְרַחֵף הוּא:". החלק האחרון סותר באופן ישיר את הנחתו של בלק ואת יומרתו של בלעם. ברכה וקללה אינן בפיו של בלעם כלל וכלל. לא רק שאסור, אלא גם חסר טעם, לקלל את ישראל, כיוון שהם ברוכים (על ידי ה') עוד לפני שבלעם מתחיל לפעול. כמובן שבלעם לא מצטט חלק זה של דברי ה' לשליחיו של בלק.

מערכה שנייה: כ"ב, ט"ז-ל"ח

בלק שולח בקשה שניה לבלעם. בפעם הזו, ההודעה נפתחת במילים, "כֹּה אָמַר בְּלָק בֶּן צְפֹר אֶל נָא תִמְנַע מִהֲלֶךְ אֵלֶי:". משפט זה כולל גם את ההדגשה הפורמלית של מעמדו של בלק, וגם איום לא מאד מוצנע. בפעם הראשונה, בלק הציע לבלעם עבודה. בפעם הזו ניתנת לו פקודה מלכותית ישירה.

כיוון שבלעם טען כי חוסר יכולתו לעשות כפי שבלק ביקש נעוץ בפקודה שקיבל, בלק מגיב בפקודה מנוגדת. כנגד ההסבר של בלעם כי "מֵאֵן ה' לְתַתִּי לְהִלְךָ עִמָּכֶם", בלק עונה "אֶל נָא תִמְנַע מִהֲלֶךְ אֵלֶי". בהקבלה להתייחסותו של בלעם לה', בלק בכוונה ובפירוש זוקף את פקודתו לעצמו "כֹּה אָמַר בְּלָק בֶּן צְפֹר". כפי הנראה, בלק לא מתרשם יותר מדי מסמכותו של הא-ל, או באופן ספציפי מאותו א-ל שבלעם כינה בשם המיוחד רק לא-להי ישראל (שם הויה). הוא מוכן ומזומן להציב את סמכותו המלכותית שלו עצמו למול הסמכות הא-להית מאחוריה מתחבא בלעם. לכן הוא גם מוסיף שישתלם לבלעם לציית לו במקום לה', כיוון שהוא ישלם ביד רחבה.

בלעם עונה, "אִם יִתֵּן לִי בְלָק מְלֵא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוֹכַל לְעַבֵּר אֶת פִּי ה' אֶל־לֵהִי לַעֲשׂוֹת קִטְנָה אוֹ גְדוּלָה" (כ"ב, י"ח). כאן יש עימות ישיר. בלק הציב באופן מפורש את סמכותו מעל זו של ה'; בלעם עונה לו ישירות כי סמכותו של ה' כובלת אותו יותר, ונמצאת גבוה יותר מסמכותו של בלק ומכספו גם יחד.

לפני שתשובה זו נמסרת לבלק, קורה המקרה עם אתונו של בלעם. משהו בתשובתו של בלעם ובהבנתו את השליחות אינו מקובל על ה'. לפני שבלעם יוצא לדרכו

הדיאלוג מסתיים בכישלון, דיאלוג ללא הבנה.

”וַיִּקַּם בַּלְעָם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לְמַקְוֵמוֹ וְגַם בָּלַק הֵלֵךְ
לְדַרְכּוֹ:” (כ”ד, כ”ה).

שום דבר לא השתנה.

אולי זהו חלק מן התשובה לשאלה החשובה מדוע פרשת בלק קיימת בכלל. מדוע אנו צריכים לדעת על קיומו של מאורע זה, שהתרחש מסביבנו ולא השפיע עלינו? אולי התשובה היא שהפרשה באה להחדיר את המסר בדבר ההבדל בין גישתו של בלק (שעל שמו נקראת הפרשה, ככלות הכול), אמונה בכוחות וכישוף, לבין זו של התורה, כפי שמתבטא בבירור על ידי מי שעמד בשני צדי המתרס, בלעם.

”כִּי לֹא נַחַשׁ בַּיַּעֲקֹב וְלֹא קִסָּם בַּיִשְׂרָאֵל כְּעַתְּ יֹאמַר לַיַּעֲקֹב
וַלַּיִשְׂרָאֵל מֶה פָּעַל אֵל:” (כ”ג, כ”ג).

וַיַּעַן בַּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל בָּלַק הֲלֹא דִבַּרְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר
לֹא אֲשֶׁר יִדְבַּר ה' אִתּוֹ אֶעֱשֶׂה:” (כ”ג, כ”ה-כ”ו)

בלק מתייחס מלנסות להוציא קללה מבלעם, אך לפחות הוא חושב כי אם יוכל לגרום לבלעם לשתוק, לא יהיו עוד ברכות. בלעם עונה כי לא לבלק ולא לבלעם יש את הכוח לעצור את ברכת ה'.

בלק משפר את הצעותיו הקודמות. הוא לא מנסה להציע כי בלעם יכול לעשות משהו כדי לשנות את המצב, אבל אולי הקב"ה ישתנה בכל זאת.

”וַיֹּאמֶר בָּלַק אֶל בַּלְעָם לֵכֶה נָא אֶקְהָךְ אֶל מְקוֹם
אַחַר אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינַי הָאֵל-לֵהִיִּם וְקִבַּתּוּ לִי מִשָּׁם”
(כ”ג, כ”ז).

כשגם זה לא עובד, בלק חוזר לגישתו המקורית, ומלגלג על בלעם. ”וַעֲתָה בָּרַח לְךָ אֶל מְקוֹמְךָ אֲמַרְתִּי כַּד אֶכְבְּדְּךָ וְהִנֵּה מְנַעַךְ ה' מִכַּבֹּד:” (כ”ד, י”א). בלעם כלל אינו בורח למקומו, וענה פעם נוספת,

”הֲלֹא גַם אֶל מְלֶאכֶיךָ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי
לֵאמֹר:

אִם יִתֵּן לִי בָלַק מְלֵא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל
לְעַבֵּר אֶת פִּי ה' לַעֲשׂוֹת טוֹבָה אוּ רָעָה מִלְּבִי אֲשֶׁר
יִדְבַּר ה' אִתּוֹ אֲדַבֵּר:” (כ”ד, י”ב-י”ג)

* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון, תשס”ד *
* עורך: יצחק ברט *

* בית המדרש הוירטואלי של ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9931456 שלוחה 5 *
* דואר: office@etzion.org.il *
